

اکوتوریسم و اثرات آن در توسعه پایدار روستایی

اسماء عیدی^۱، حسین راحلی^۲، فاطمه کاظمیه^۳، سهراب میرلو^۴

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تبریز، * a.eidi2155@gmail.com

۲- دانشیار گروه ترویج و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تبریز، raheli@tabrizu.ac.ir

۳- استادیار گروه ترویج و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تبریز، kazemiyeh@tabrizu.ac.ir

۴- دانشجوی کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تبریز، mirloosohrab@yahoo.com

چکیده

یکی از گزینه‌هایی که امروزه به دلیل گسترش شهرنشینی و آلودگی محیط‌های شهری، ذهن بسیاری از سیاست‌گزاران، برنامه‌ریزان و مجریان سرمایه‌گذاری توسعه روستایی را به خود مشغول کرده، ایجاد و گسترش صنعت گردشگری روستایی می‌باشد که به عنوان یکی از صنایع مهم و اساسی در بخش اقتصاد و فرهنگ می‌تواند نقش مهمی در کاهش فشارهای روحی و روانی شهرها و همچنین جلوگیری از مهاجرت‌های بی‌رویه روستاییان به شهرها ایفا نماید. برخی از روستاها به دلیل شرایط و موقعیت مناسب دارای جذابیت‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی هستند که این عامل منجر به اطلاق روستاهای هدف گردشگری برای این گروه از روستاها شده است. این گونه روستاها، همواره طیف وسیعی از افراد را که عمدتاً افراد خسته از زندگی شهرنشینی هستند به سمت خود جذب می‌نمایند. گردشگری هم اکنون یکی از اساسی‌ترین ارکان توسعه پایدار است و اکوتوریسم نیز نوعی از گردشگری است که انگیزه اصلی آن بهره‌برداری از طبیعت است. در این بین کشور ایران یکی از ده کشور دارای بالاترین جاذبه‌های تاریخی و یکی از پنج کشور دارای بالاترین تنوع زیستی اقلیمی در دنیاست که از پتانسیل‌های بالقوه بسیاری در زمینه صنعت توریسم بویژه اکوتوریسم برخوردار است. اکوتوریسم عبارت از مسافرتی است که در طبیعت و به قصد لذت بردن در راستای اهداف توسعه پایدار صورت می‌پذیرد. این مقاله قصد دارد با استفاده از روش توصیفی به بررسی قابلیت‌های اکوتوریسم و اثرات آن بر توسعه پایدار روستایی بپردازد. این شکل از گردشگری بعنوان رویکردی نوین و در کنار سایر راهبردها می‌تواند تأثیر بسیار زیادی در توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی مناطق روستایی داشته باشد و در نهایت به عنوان گامی مهم و اساسی در جهت توسعه پایدار مناطق روستایی عمل نماید.

واژگان کلیدی: اکوتوریسم، توسعه پایدار، جاذبه، روستا.

^۳ Corresponding author: فاطمه کاظمیه، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تبریز، *
Email: kazemiyeh@tabrizu.ac.ir

Ecotourism and its implications for sustainable rural development

A. Eidi¹, H. Raheli², F. Kazemiyeh³, S. Mirloo⁴

- 1- MSc. Student of Rural Development, Dept. of Extension and Rural Development, Faculty of Agriculture, University of Tabriz, Iran, a.eidi2155@gmail.com
- 2- Associate Prof., Dept. of Extension and Rural Development, Faculty of Agriculture, University of Tabriz, Iran, raheli@tabrizu.ac.ir
- 3- Assist. Prof., Dept. of Extension and Rural Development, Faculty of Agriculture, University of Tabriz, Iran, kazemiyeh@tabrizu.ac.ir
- 4- MSc. Student of Rural Development, Dept. of Extension and Rural Development, Faculty of Agriculture, University of Tabriz, Iran, mirloosohrab@yahoo.com

Abstract

One of the choices that today has caused the minds of many politicians, planners and rural development investment entrepreneurs, due to urbanization and pollution of urban environments, is the creation and expansion of rural tourism industry, which is one of the most important industries in Iran. The economy and culture sector can play an important role in reducing the psychological and psychological pressures of cities, as well as preventing the exoduses of villagers to cities. Some villages have natural, cultural and historical attractions due to their favorable conditions and conditions, which has led to the use of tourist destination villages for this group of villages. Such villages are attracted by a wide range of people, mostly tired of urbanization. Tourism is now one of the most important pillars of sustainable development, and volatility is also a kind of movement whose main motive is exploitation of nature. Meanwhile, Iran is one of the ten most historic attractions and one of the five countries with the highest climate biodiversity in the world, which has many potential in the tourism industry, especially ecotourism. Ecotourism is a traveler in nature that aims to enjoy in the pursuit of sustainable development goals. This article aims to investigate ecotourism capabilities and its effects on sustainable rural development using a descriptive-analytical method. This form of transportation as a new approach, along with other strategies, can have a great impact on the economic, social and environmental development of rural areas, and ultimately serve as an important step for sustainable development of rural areas.

Keywords: Attraction, Ecotourism, Sustainable Development, Village.

مقدمه

سال‌هاست که بسیاری از کشورهای جهان به این حقیقت پی برده‌اند که برای بهبود و یا حفظ حداقل وضع موجود باید ابتکار به خرج دهند و درصدد یافتن راه‌های جدیدتری برآیند، تا ضمن رسیدن به اهداف کلان اقتصادی - اجتماعی، توسعه پایدار و بلندمدت خویش را نیز تضمین کنند. در این میان صنعت گردشگری می‌تواند عرصه‌ای موفق و پردرآمد برای توسعه و پیشرفت کشورها محسوب شود (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۱).

گردشگری با توجه به پشتیبانی از بخش صنعت و کشاورزی گزینه مناسبی جهت ایجاد تنوع و پویایی اقتصاد روستایی محسوب می‌گردد. بررسی‌ها نشان می‌دهد با توجه به تنگناهای حاکم بر بخش کشاورزی، بخش خدمات خصوصاً گردشگری در بین بخش‌های مختلف اقتصادی گزینه مناسبی جهت فعال سازی اقتصاد روستایی و پشتیبانی بخش کشاورزی و صنعت به شمار می‌رود چراکه گردشگری فعالیتی اشتغال‌زاست که می‌تواند افراد دارای مهارت‌های گوناگون با تحصیلات و تخصص متفاوت و در سنین مختلف را جذب کند. گردشگری گذشته از ایجاد اشتغال مستقیم، موجب فعال شدن سایر بخش‌های اقتصادی نظیر حمل و نقل، مواد غذایی، سوخت و انرژی، صنایع دستی، بخش ساختمان و ... می‌شود (جوان و قاسمی، ۱۳۸۵). در حال حاضر گردشگری با ویژگی‌های بارز و منحصر به فرد به یکی از بزرگترین و پرمفعت‌ترین صنایع اقتصاد جهان تبدیل شده و بستری جهت ایجاد تغییرات در فضاهای جغرافیایی فراهم آورده است. امروزه توسعه روستایی یکی از دغدغه‌های کشورهای و دولت‌ها به ویژه کشورهای در حال توسعه است. روستاها با دارا بودن منابع طبیعی پایه کشاورزی با مسائل و مشکلات فراوانی مثل فقر، بیکاری، پایین بودن نرخ بهره‌وری در بخش کشاورزی و بخش تولیدات روستایی از یک سو و تخریب منابع طبیعی از سوی دیگر مواجه هستند که توسعه روستاها و ایجاد اشتغال پایدار در آنها را تا حدودی غیرممکن ساخته است. این مسائل لزوم توجه به راه حل‌ها و گزیدارهای دیگر اقتصادی مثل گردشگری را برای کمک به توسعه روستاها با هزینه کم مطرح ساخته است (Byrd et al., 2009).

بررسی‌ها نشان می‌دهد گردشگری در نواحی روستایی منجر به اثرات مثبت در زمینه اقتصادی نظیر ایجاد فرصت‌های شغلی، فروش محصولات کشاورزی، افزایش درآمد، افزایش قدرت خرید و امثالهم گردیده است. در این زمینه ارتقاء امکانات رفاهی و خدماتی در روستاهای مستعد می‌تواند ماندگاری گردشگر را افزایش داده و زنجیره‌ای از فعالیت‌های متنوع اقتصادی را ایجاد نموده و مانع رکود اقتصاد روستا می‌گردد. امروزه آثار مثبت و سازنده‌ی گردشگری در دست‌یابی به توسعه‌ی متوازن و همه‌جانبه در جوامع روستایی بر همگان آشکار شده است. به نحوی که هر یک از کشورها در هر سطحی از توسعه با استفاده از ظرفیت‌های گردشگری اقدام به برنامه‌ریزی جهت توسعه در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی روستاهای خود می‌نماید (Phillips et al., 2013).

بالارفتن سطح درآمد، افزایش ایام فراغت، تغییرات و نگرش‌های جدید به مفاهیم زندگی ایجاب می‌کند که گردشگری به شدت گسترش یابد (شارپلی، ۱۳۸۰). بنابراین بسیاری از دولت‌ها در سراسر جهان، به نقش و اهمیت گردشگری به عنوان منبعی برای ایجاد درآمد و اشتغال پی برده‌اند. در نتیجه بسیاری از آنان مناسباتشان را برای بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی این صنعت توسعه داده‌اند. صنعت رو به رشد گردشگری روستایی در سراسر جهان با فرصت‌هایی که فراهم می‌آورد، موجب توسعه پایدار در جامعه‌ی روستایی و تقویت آن می‌گردد و می‌تواند با بهره‌گیری از نقاط قوت و پتانسیل‌های درونی خود، روح جمعی روستاییان را متعالی سازد و مناطق روستایی را از خمودگی و درماندگی نجات بخشد. از سویی دیگر، برنامه‌ریزی منطقه‌ای به ویژه برای توسعه مناطق در بسیاری از کشورها در خصوص جذب گردشگر ضرورت تام یافته است. همچنین گردشگری روستایی با توجه به روند افزایش تخریب روستاها و کاهش کشاورزی سعی در احیای مناطق روستایی دارد (Holland and et al., 2003).

برخی از روستاها به دلیل شرایط و موقعیت مناسب دارای جذابیت‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی هستند که این عامل منجر به اطلاق روستاهای گردشگری برای این گروه از روستاها شده است. توانایی این گونه روستاها، همواره طیف وسیعی از افراد را که عمدتاً افراد خسته از زندگی شهرنشینی هستند به سمت خود جذب می‌نماید (Phillips et al., 2013). از گردشگری به عنوان کاتالیزوری کارآمد برای

بازسازی و توسعه اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی یاد شده به طوری که در سال‌های اخیر در سراسر اروپا برای رفع چالش‌های اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی حاشیه‌ای یا روستاهایی که با کاهش فعالیت‌های کشاورزی سنتی روبه‌رو شده‌اند، گردشگری در کانون توجه قرار گرفته است (Sharply, 2002). روستاهای زیادی در ایران دارای پتانسیل برای تبدیل شدن به مناطق جذاب برای برگزاری تور گردشگری روستایی هستند. اهمیت صنعت گردشگری در توسعه همه جانبه‌ی روستاها از یک طرف و وجود جاذبه‌های گردشگری طبیعی و تاریخی در مناطق روستایی کشور از طرف دیگر، مطالعه در مورد گردشگری و بخصوص اکوتوریسم را در جهت برنامه‌ریزی، رشد و توسعه، سرمایه‌گذاری و استفاده بهتر و بیشتر از منابع محلی را ضروری می‌نماید.

روش تحقیق

این پژوهش با رویکرد توصیفی و با استفاده از منابع مختلف کتابخانه‌ای به بررسی نقش اکوتوریسم در توسعه پایدار مناطق روستایی پرداخته است.

گردشگری

توریسم واژه‌ای فرانسوی و از ریشه تور می‌باشد تور در زبان فرانسه به معنای حرکت دورانی، عمل، پیمودن، طی کردن، سیر کردن و گردش کردن است که معادل فارسی آن گردشگری می‌باشد. گردشگری در نیمه دوم قرن ۱۸ میلادی با گسترش شهرنشینی، ارتقای وسایل حمل و نقل و به ویژه گسترش خطوط راه آهن، تغییرات اجتماعی و افزایش طبقه میانی اجتماع، اوقات فراغت بیشتر و ... توسعه یافت. گردشگری از دیدگاه جامعه‌شناسی مجموعه روابطی است که شخص گردشگر در محل اقامت موقت خود با انسان‌های ساکن در آن محل به وجود می‌آورد به عقیده هونزیکر - کراپف، گردشگری عبارت از ظهور مجموعه روابطی است که از مسافرت و اقامت یک فرد غیربومی بدون اقامت و اشتغال دائم در یک محل به وجود می‌آید. این تعریف مدت‌ها مورد قبول انجمن بین‌المللی متخصصین علم جهانگردی بود. از نظر مورگن روت گردشگری به مفهوم دقیق کلمه عبارت است از مسافرت اشخاص که به طور موقت از محل مسکونی خود دور می‌شوند تا نیازهای حیاتی و فرهنگی و شخصی خود را به شکل مصرف‌کننده کالاهای اقتصادی و فرهنگی بر آورده کنند سازمان توریسم جهانی گردشگری را این‌گونه تعریف نموده است: گردشگری مجموعه کارهایی است که فرد در مسافرت و در مکانی خارج از محیط محصول خود انجام می‌دهد این مسافرت بیش از یک سال طول نمی‌کشد و هدف آن تفریح، تجارت یا فعالیت‌های دیگر است.

گردشگری روستایی

کمیسیون جامعه اروپا در سال ۱۹۸۶، توریسم روستایی را این‌طور تعریف می‌کند: توریسم روستایی تنها شامل گردشگری کشاورزی نیست، بلکه توریسم روستایی یک اصطلاح جامعی است که در بر دارنده مفاهیم گوناگونی مانند گردشگری در طبیعت، اکوتوریسم، آگرو توریسم و ... باشد. بخش عمده‌ای از صنعت توریسم را گردشگری روستایی تشکیل می‌دهد که سهم عمده‌ای در اقتصاد مناطق روستایی دارد و منبع مهمی برای اشتغال نیروی غیر ماهر و کسانی که کارهای پاره وقت را ترجیح می‌دهند، به ویژه زنان و مهاجران فقیر روستایی می‌باشد که می‌تواند به طور قابل توجهی به توانمندسازی زنان و کاهش فقر آنها کمک کند. این اشتغال می‌تواند در بخش‌های مرتبط با گردشگری مانند صنایع دستی، خدمات اقامتی و رفاهی و کشاورزی انجام شود. صنعت گردشگری در فضاهای روستایی به عنوان رویکرد و فعالیتی مکمل، با توجه به ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی موجود قادر است برای ارتقای کیفیت زندگی ساکنان نواحی روستایی، تجدید حیات روستاها و در نهایت توسعه پایدار روستایی نقش اساسی ایفا کند. گردشگری روستایی را بایستی رویکردی در راستای توانمندسازی روستا برای برخورداری از معیشت پایدار و بهبود کیفیت زندگی در بستر نگاهی ویژه به توسعه کشاورزی به عنوان یکی از فعالیت‌های حیاتی بشری دانست. بر این اساس گردشگری را رویکردی جدید در توسعه روستایی می‌دانند که می‌تواند علاوه بر بهبود و رشد

اقتصادی، امکان حفاظت محیط زیست روستایی را همراه با حمایت از فرهنگ بومی و تقویت آداب و رسوم اجتماعی محلی فراهم آورد. بر این اساس می توان دریافت که می بایستی با ارزیابی شاخص های اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی، به تبیین جایگاه گردشگری در توسعه روستایی پرداخت. در این میان توجه به رویه توسعه پایدار و تطابق اهداف گردشگری روستایی با توسعه روستایی، لازم به نظر می رسد در واقع توسعه گردشگری و توسعه روستایی دو عامل مرتبط به هم بوده که توسعه هر کدام بر دیگری اثری مثبت دارد. گردشگری روستایی را مجموعه ای از فعالیت ها و خدماتی نظیر اسکان، پذیرایی، امکانات سرگرمی و تفریح، برپایی جشن ها و مراسم محلی، تولید و فروش صنایع دستی و محصولات کشاورزی تعریف نمود که از طرف ساکنان محلی در قبال کسب درآمد به گردشگران ارائه می شود.

توسعه روستایی

ادبیات توسعه روستایی تعاریف متعددی از توسعه روستایی را در خود دارند. با اینکه این تعاریف مولفه های مشترک فراوانی دارند ولی تفاوت های مشهودی نیز دارند. برای تبیین مناسب تر فضای مفهومی توسعه روستایی به برخی از تعاریف مطرح شده اشاره می گردد:

- تکامل دانش و تعالی شخصیت اعضای جوامع روستایی؛
- رشد معلومات عمومی روستاییان در ابراز عقیده و اظهار نظر پیرامون سرنوشت و جامعه خود؛
- رشد اندیشه های سازنده در خودیاری و همیاری اعضای جوامع روستایی؛
- بهره برداری بهینه از موانع موجود و قابل دسترس مولدان جامعه روستایی؛
- رشد خلاقیت ها در اعضای جوامع روستایی و حرکت برای به کارگیری استعدادها و کشف منابع بالقوه؛
- بلوغ فکری روستاییان در شناخت و حل مسائل مربوط به خود و اجتماع خود؛
- بسط اصول کیفی تغذیه و اشاعه مبانی بهداشت فردی و اجتماعی در جوامع روستایی؛
- بهره مندی جوامع روستایی از خدمات زیربنایی تولید و اشتغال؛
- سهولت دسترسی مولدان به عوامل و نهادهای اجتماعی در جوامع روستایی و اداری آنها توسط خود روستاییان؛
- افزایش روز افزون انگیزه های روستاییان برای مشارکت در اداره امور جامعه خود؛
- رشد اطلاعات فنی روستاییان درانتخاب و به کارگیری اصول و شیوه های برتر تولید؛
- گسترش تعلیمات اساسی و پیگیری برای استمرار آن در جوامع انسانی؛
- تعمیم فعالیت های پرورشی و فرهنگی در جوامع روستایی و در نهایت بلوغ اندیشه ها و تلاش پیگیر و اقدامات مصمم روستاییان برای بهسازی جامعه خویش از طریق خودآموزی، خودیاری و همیاری که در این صورت باید آن را مقدمه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح ملی قلمداد کرد.

توسعه پایدار

توسعه پایدار به عنوان پارادایم غالب در سده بیست و یکم به طور روزافزونی در گفتارها و نوشتارهای صاحب نظران و دولتمردان به عنوان تنها راه حل برای معضلات موجود جهانی به ویژه مشکلات زیست محیطی مطرح شده است. در همین راستا مفهوم کارایی بوم شناختی که شورای توسعه پایدار تجارت جهانی مطرح کرده روز به روز بیشتر مورد توجه قرار می گیرد و درگردهمایی های جهانی به طور مرتب به آن اشاره می شود. مفهوم توسعه پایدار به شیوه های گوناگون در قالب مفاهیم متنوعی چون بیان چشم انداز و آرمان ها تبادل ارزش ها توسعه اخلاقی، بازسازماندهی اجتماعی و یا فرایند تحول به سمت آینده بهتر به کار رفته است. ایده محوری توسعه پایدار، موثرتر از همه توسط کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه در سال ۱۹۸۷ تبیین شد. براساس تعریف این کمیسیون، توسعه پایدار توسعه ای است که بتواند احتیاجات نسل حاضر را بدون فداکردن توانایی نسل های آتی برای برآورده سازی نیازمندی هایشان تامین کند از آن زمان تاکنون این بیان موجز و پرمحتوا به طور فزاینده ای توسط دولت ها، نهادهای بین المللی، سازمان ها و شرکت های تجاری، موسسات علمی و دانشگاهی و گروه های غیردولتی پذیرفته و تایید شده است (رضوانی، ۱۳۸۷).

اکوتوریسم

اکوتوریسم که اختصار واژه Ecological tourism می باشد نوعی از گردشگری است که ریشه های آن به طبیعت و محیط های باز برمی گردد. زیبایی های طبیعت، مشاهده طبیعت بکر و زندگی حیات وحش و ماجراجویی، گردشگران بسیاری را به اقصی نقاط جهان از قطب جنوب تا قلب جنگل های استوایی می کشاند. این سفرها ضمن آشنایی با زندگی مردم مختلف جهان جاذبه هایی نیز داشته که شوق دیدار از اقصی نقاط جهان را همواره با انگیزه طبیعت گردی و آشنایی با فرهنگ های بومی شدت می بخشد. در این راستا می توان گفت اکوتوریسم نوعی از گردشگری است که ویژگی محوری آن ارتباط با طبیعت، انگیزه های آموزشی و قدر شناسانه و وابستگی به مفهوم توسعه پایدار است (Blamey, 1997).

تمامی تعاریف موجود از اکوتوریسم بر این نکته تاکید دارند که این فعالیت در نواحی طبیعی انجام می شود صرف نظر از اینکه نواحی حفاظت شده یا در مالکیت خصوصی یا عمومی باشد. انجمن بین المللی اکوتوریسم در سال ۱۹۹۱ تعریف نوینی از این نوع گردشگری ارائه کرد. براساس این تعریف اکوتوریسم سفری مسئولانه به نواحی طبیعی است که به حفظ محیط زیست و پایداری رفاه مردم محلی می انجامد. اتحادیه حفاظت از طبیعت در سال ۱۹۹۶ تصریح کرده که اکوتوریسم، سفری با مسئولیت زیست محیطی و دیدار از نواحی طبیعی به منظور لذت جویی و درک طبیعت است. این فعالیت سبب ارتقای حفاظت می شود و پیامدهای منفی کمی به دنبال دارد و مردم محلی را در فعالیت های سودآور درگیر می کند. به عبارتی اکوتوریسم پیونددهنده ی دو دیدگاه تعهد شدید به طبیعت و احساس مسئولیت اجتماعی است. به همین سبب انجمن اکوتوریسم تعریف به نسبت کامل تری از اکوتوریسم ارائه می دهد: اکوتوریسم سفر مسئولانه به طبیعت است که محیط زیست را حفظ و رفاه مردم محلی را افزایش می دهد. این شاخه از گردشگری طی همین مدت کوتاه پیدایش خود (از اواخر دهه ۱۹۸۰) رشد بسیار بالایی داشته است. نرخ رشد سالانه ی اکوتوریسم در دهه ۱۹۹۰ بین ۲۰ تا ۳۴ درصد و در سال ۲۰۰۴ به طور کلی سه برابر رشد کلی صنعت گردشگری بوده است. پیش بینی می شود که در دو دهه آینده نیز بالاترین نرخ رشد صنعت گردشگری را به خود اختصاص دهد با توجه به دیدگاه های ذکر شده در تعریف اکوتوریسم باید بر جنبه های زیر تاکید شود:

جنبه های علمی

- ۱) شناخت صحیح و توجه ظرفیت طبیعی اکوسیستم هابرای تضمین هرچه بهتر حفاظت، بازسازی و تولیدبهبینه و پایدارانها
- ۲) حفاظت از میراث طبیعی، فرهنگی و مذهبی در عرصه های گردشگری
- ۳) باززش کردن میراث از راه اطلاع رسانی، فرهنگ سازی و آموزش مداوم مردم، جوامع محلی و گردشگران

جنبه های اجتماعی

- ۱) شناخت و احترام به نقش بسیار مهم مردم در جوامع محلی و مشارکت آنها در تصمیم گیری ها، برنامه ریزی ها و اجرای پروژه ها
- ۲) احترام به ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، سنتی، آداب و رسوم و روش زندگی مردم و جوامع محلی
- ۳) احترام به نیازهای معیشتی و وابستگی های مردم و جوامع محلی به جنگل، عرصه ها و منابع جنگلی
- ۴) تبادل مثبت فرهنگی بین گردشگران و مردم جوامع محلی میزبان و ترویج فرهنگ حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگی بین گردشگران و میزبان ها
- ۵) اعتلای کیفیت زندگی و آگاهی های علمی مردم و جوامع محلی

جنبه های اقتصادی

- ۱) درآمدزایی برای مردم و جوامع محلی و تقسیم عادلانه درآمدها
- ۲) اختصاص سهمی از درآمدها برای مدیریت و حفاظت از میراث
- ۳) اقتصادی کردن اکوتوریسم برای سازمان دهندگان آن و در عین حال توجه دقیق به حصول نتایج مثبت حفاظتی و حمایتی از اجرای پروژه ها (رضوانی، ۱۳۸۷).

اصول اکوتوریسم

انجمن بین المللی اکوتوریسم اصول اکوتوریسم را که نتایج نشست‌ها، کارگاه‌های آموزشی و جلسات برگزار شده از سال ۱۹۹۱ بوده است در قالب موارد زیر بیان می‌کند:

- ۱) کاهش اثرات منفی بر فرهنگ و طبیعت که می‌تواند به محل مورد نظر آسیب رساند.
- ۲) آموزش گردشگران در مورد اهمیت حفاظت
- ۳) تاکید بر اهمیت کار پرمسئولیتی که در همکاری با مردم و صاحب منصبان محلی اداره می‌شود تا نیازهای محلی و منافع حفاظت را نشان دهند.
- ۴) درآمد‌های مستقیم برای حفاظت و مدیریت منابع طبیعی و حفاظت شده
- ۵) تاکید بر نیاز بخش توریسم منطقه ای برای طراحی برنامه های مدیریت بازدیدکننده برای مناطق طبیعی یا مناطقی که به عنوان مقاصد زیست بومی تعیین می‌شوند
- ۶) تاکید بر استفاده از مطالعات اساسی اجتماعی و زیست محیطی و نیز برنامه های نظارتی بلندمدت برای ارزیابی و کاهش اثرات
- ۷) کوشش برای افزایش منابع اقتصادی برای کشور میزبان، جوامع محلی و روستایی به ویژه مردمی که پیرامون مناطق حفاظت شده و مناطق طبیعی زندگی می‌کنند.
- ۸) تلاش برای اطمینان از اینکه توریسم از تغییر قابل قبول محدودیت‌های اجتماعی و زیست محیطی تعیین شده توسط محققان با همکاری ساکنان محلی فراتر نمی‌رود.
- ۹) تکیه بر زیرساختی که در تطبیق با محیط زیست، کاهش استفاده از سوخت‌های فسیلی، حفظ گیاهان و حیات وحش و در ترکیب با محیط زیست فرهنگی و طبیعی توسعه یافته است.

اهداف اکوتوریسم

اهداف اکوتوریسم عبارت است از (رضوانی، ۱۳۸۷):

- ۱) اعتلای هویت بالقوه طبیعی و فرهنگی سرزمین‌ها و کشف غنای زیبایی بصری و حفاظت از آنها
- ۲) درآمدزایی جایگزین برای مردم روستایی میزبان از راه اشتغال، از جمله به عنوان راهنما، کرایه مسکن و اسب، اداره رستوران، فروش تولیدات کشاورزی و دیگر مایحتاج، فروش صنایع دستی و هنری
- ۳) تشویق به سرمایه گذاری در سرزمین های کوهستانی دورافتاده، محرومیت زدایی و فقرزدایی از مردم و جوامع محلی و روستاها
- ۴) ایجاد زیرساخت ها، توسعه ارتباطات و امکان دسترسی به اطلاعات برای مردم و جوامع محلی و روستاهای محروم

اکوتوریسم و توسعه پایدار روستایی

در مورد اهمیت گردشگری روستایی امروزه هیچ تردیدی وجود ندارد. در بسیاری از کشورهای جهان، گردشگری روستایی در صد قابل توجهی از گردشگران راتشکیل داده و یکی از مردمی ترین اشکال گردشگری به شمار می‌رود. به طور کلی مقصد بسیاری از مردم در هنگام تعطیلات، مناطق روستایی به ویژه روستاهای مناطق کوهستانی می‌باشد. علت چنین رویکردی را باید در توسعه سریع گردشگری روستایی، پیشرفت های تکنولوژیکی و افزایش سطح درآمد‌ها و مشکلات شهرنشینی و صنعتی شدن جستجو کرد. گردشگری روستایی منبع با ارزش اشتغالزایی و ایجاد درآمد است و می‌تواند ابزار مهمی برای توسعه اقتصادی و اجتماعی جامعه روستایی باشد و در بسیاری از کشورها با سیاست‌های کشاورزی در ارتباط است و غالباً وسیله‌ای در جهت حمایت از محیط زیست و فرهنگ روستایی می‌باشد. بنابراین می‌تواند نقش اساسی در توسعه و حفظ روستا داشته باشد (ریچارد و شارپلی، ۱۳۸۰).

امروزه گردشگری روستایی در بسیاری از کشورها رو به توسعه گذاشته و روز به روز به اهمیت آن افزوده می شود توسعه گردشگری در مناطق روستایی عنصری اساسی و یکی از راه های نجات روستاها از فقر، مهاجرت و مشکلات اجتماعی و اقتصادی است و موجب ایجاد رفاه اجتماعی، حفظ ویژگی های فرهنگی سنتی، حفاظت از بافت سنتی روستاها، ارتباطات فرهنگی، حفظ منابع طبیعی، فرهنگی و ... می شود (شمس و همکاران، ۱۳۹۰). با توجه به اینکه توسعه روستایی تنها فقط توسعه کشاورزی نیست می توان فرصتهایی را برای کارآمدی بیشتر فرایند توسعه روستایی در نظر گرفت که در این میان گردشگری روستایی را باید رویکردی در راستای توانمندسازی روستایی برای برخورداری از معیشت پایدار و بهبود کیفیت زندگی دانست. توسعه گردشگری روستایی می تواند راهکاری مطمئن و درونزا برای پایداری روستا قلمداد شود چراکه ضمن معرفی زمینه های نو برای کسب درآمد می تواند در گسترش زیرساخت های اساسی مورد نیاز روستایی موثر واقع شده علی رغم اینکه توجه به توسعه روستا از دیرباز در کشور ما رایج بوده ولی تاکنون به عنوان یک موضوع سازمان یافته به آن برخورد نشده و استراتژی مشخص درباره آن تنظیم نشده است (اردستانی، ۱۳۸۷). به طور کلی گردشگری را می توان به عنوان راهبردی جامع برای توسعه روستایی مدنظر قرار داد. با این دید گردشگری تاحدگسترده ای به توسعه پایدار و در نتیجه گردشگری پایدار نزدیک می شود که تمام ابعاد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، زیست محیطی و مدیریتی روستاها را مورد توجه قرار می دهد و تلاش دارد تا در بلندمدت زمینه رشد و شکوفایی روستاها را در تمام عرصه ها فراهم نماید.

اثرات اکوتوریسم بر مناطق روستایی

صنعت اکوتوریسم با ظرفیت های بسیار زیاد و در حوزه های اقتصاد، حمل و نقل، منابع طبیعی، توسعه پایدار، تجارت، میراث فرهنگی، تنوع زیستی و محیط زیست قابل تعریف می باشد (میرسنجری و توکلی مهر، ۱۳۸۰). بطور کلی منافع حاصل از اکوتوریسم را می توان به صورت زیر بیان کرد:

۱- اثرات و پیامدهای اقتصادی

هدف از توسعه گردشگری، چه در سطح بین المللی و چه در سطح ملی، امکان توسعه اقتصادی و اجتماعی نواحی مقصد است. به همین دلیل اکثر کشورهای جهان به اهمیت گردشگری در اقتصاد جهانی از نظر نقش آن در درآمد و اشتغال توجه کرده اند. با توجه به جذابیت پیامدهای اقتصادی توسعه گردشگری مطالعات اولیه در سال ۱۹۶۰ بیشتر بر آثار مثبت اقتصادی این پدیده متمرکز بود اما در دهه ۱۹۷۰ پیامدهای اقتصادی توسعه گردشگری با نگرش وسیع تری به وسیله محققان ارزیابی شد در این دوره بیشتر رویکرد منفی به توسعه گردشگری حاکم شد. در دهه های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ بر اساس انتقادهای صاحب نظرانی مانند چین تاثیرات مثبت و منفی به طور متوازن مدنظر قرار گرفت (کاظمی، ۱۳۸۵). گرچه به طور کلی اثرات مثبت اقتصادی گردشگری مورد تایید است ولی بسیاری از پژوهشگران معتقدند که گردشگری به طور معمول هزینه های اقتصادی جامعه میزبان نظیر افزایش قیمت کالا و خدمات، افزایش کاذب قیمت زمین، افزایش هزینه زندگی، برگشت کم سرمایه، فصلی بودن فرصت های شغلی، جابه جایی در اشتغال افراد بومی و منسوخ شدن برخی فعالیت های مرسوم مانند کشاورزی و ماهیگیری در نواحی روستایی را موجب می شود (Tosun, 2002).

۲- اثرات و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی

اثرات اجتماعی و فرهنگی گردشگری شیوه هایی هستند که در آن گردشگری تغییراتی را در نظام های ارزشی، رفتار افراد، روابط خانواده ها، سبک زندگی جمعی، مراسم سنتی و سازمان های اجتماعی ایجاد می کند (Mathieson & Wall, 1982). گردشگران در مدت اقامت در مقصدهای گردشگری با ساکنان محلی ارتباط و تماس برقرار می کنند و نتیجه حاصل از روابط متقابل آن ها در کیفیت زندگی، نظام ارزشی، تقسیم کار، روابط خانوادگی، گرایش ها، الگوهای رفتاری، آداب و سنت های جامعه میزبان تغییراتی را بوجود می آورد. از نظر اجتماعی و فرهنگی توسعه گردشگری و اکوتوریسم می تواند آثار و پیامدهای مثبتی از قبیل بهبود خدمات و امکانات اجتماعی، توجه و حفظ الگوهای

فرهنگی در زمینه موسیقی، لباس، هنر و صنایع دستی، ایجاد غرور و مباهات نسبت به فرهنگ محلی و ایجاد امکان مبادلات فرهنگی میان جوامع مختلف رابه همراه داشته باشد (اردکانی، ۱۳۸۲). بر اثر اکوتوریسم ممکن است بسیاری از روستاییان در جامعه ارزش های افراد بیرونی را فرا گرفته و احترام به فرهنگ سنتی و افراد مسن و بزرگ ترها را ترک کنند. گروه های زیان دیده و محروم مانند زنان، فشارمسائل مرتبط با اکوتوریسم را تحمل می کنند و موفق نمی شوند در منافع آن به طور مساوی سهیم شوند. شرکاء، افراد، خانواده ها، گروه های اقتصادی، اجتماعی یا قومی با همدیگر برای رسیدن به منافع فعالیت های گردشگری رقابت می کنند (Scheyvens, 1999).

۳- اثرات و پیامدهای زیست محیطی

اکوتوریسم یک راهبرد اقتصادی است که می تواند بر روی کاهش اثرات مردم محلی در مناطق زیستی، نگهداری آن ها از نظر اکولوژیکی در زیرآستانه های تعیین شده استفاده شود. با کاهش فقر در جوامع محلی از طریق درآمد حاصل از اکوتوریسم انتظار می رود که نیازی برای بهره برداری از محیط زیست کاهش یافته و در همین زمان یک ارتباط با ثبات میان درآمد تنوع زیستی ایجاد و افزایش یابد (Butter & Stephan, 2004). دومین مزیت زیست محیطی، بالابردن آگاهی روستاییان در مورد محیط زیست و طبیعت است. اکوتوریسم مردم را در تماس مستقیم با محیط های طبیعی قرار می دهد و دانش و آگاهی روستاییان در مورد محیط زیست شان پیرامونشان افزایش می دهد. به همین منوال سومین مزیتی که از اکوتوریسم به محیط زیست می رسد توسعه دانش پایه است. نه تنها اکوتوریست ها اغلب منافع اقتصادی برای مردم روستایی فراهم خواهند آورد آنها همچنین به طور مستقیم و غیرمستقیم به فعالیت های تحقیق و حفاظت در منطقه کمک خواهند نمود (Dearden; 1997). در نهایت منافع کلیدی اکوتوریسم برای محیط زیست را می توان در پنج حیطه زیر دسته بندی کرد (Brandon & Margoluis, 1996):

- ۱) تامین منابع مالی برای حفاظت تنوع زیستی به ویژه در مناطق حفاظت شده زیستی
 - ۲) توجیه اقتصادی برای مناطق حفاظت شده
 - ۳) جایگزین های اقتصادی برای مردم محلی برای کاهش بهره برداری بیش از حد منابع حیات وحش و مناطق حفاظت شده
 - ۴) ایجاد نهادها و سازمان هایی که حفاظت از تنوع زیستی را توسعه می دهند
 - ۵) ایجاد انگیزه برای تلاش ها و اقدامات خصوصی حفاظت از تنوع زیستی
- همچنین محیط زیست در نواحی روستایی نسبت به توسعه گردشگری آسیب پذیر و حساس است بطور کلی ورود تعداد زیادی بازدید کننده و تامین جاذبه ها و تسهیلات برای ارضای نیازهای آن ها می تواند در صورت عدم کنترل و یا مدیریت صحیح بسیاری از ویژگی های جذب کننده گردشگران به نواحی روستایی را تضعیف و یا تخریب کند از جمله این آثار عبارتند از (رضوانی، ۱۳۸۷):
- ۱) افزایش سطح آلودگی در نواحی روستایی
 - ۲) از بین رفتن مناظر دلپذیر و زیبا به علت ساخت وسازه های نامناسب و نامانوس
 - ۳) آلودگی و کاهش آب به علت روش ناصحیح دفع فاضلاب و برداشت از منابع کمیاب آب و نیز به علت موقعیت نامناسب رستوران های کنار جاده، محل پیک نیک، واحدهای اقامتی، مخازن، فاضلاب
 - ۴) آلودگی و فرسایش خاک به علت رفع نادرست مواد زائد و راهسازی نامناسب و ساخت وساز فیزیکی
 - ۵) آلودگی هوا ناشی از ترافیک سنگین و سوزاندن مواد زائد در محل غیر بهداشتی زباله ریزی
 - ۶) آلودگی صوتی ناشی از ترافیک، انبوه مردم و فعالیت های صنعتی و معدنی
 - ۷) نابودی جانوران و گیاهان به علت تجاوز به زیستگاه آنان، آلودگی، شکار بی رویه، قطع غیرقانونی درختان و بریدن درختان کوچک برای سوخت

نتیجه گیری

همگام با توسعه روزافزون تکنولوژی و همچنین شهری و شیمیایی شدن زندگی در شهرها، نیاز بشر به محیط سالم و آرام روستایی برای فرار از فشارهای روحی و روانی محیط شهری بیشتر می‌شود. آنچه مسلم است اینکه فضای روستایی برای زیست تطابق بیشتری با خلق و خوی انسان‌ها دارد که متناسب با این روند، روستاها نیز باید برای جلب توجه گردشگران و پذیرایی از آنها آماده شوند. با گسترش این روند، فشارهای زیادتری از طرف گردشگران و صنعت گردشگری بر روستا وارد می‌شود. پس باید با برنامه‌هایی مبتنی بر همکاری و هماهنگی بخش عمومی و خصوصی وارد عمل شویم و چشم انداز مشخصی برای این نقاط داشته باشیم گردشگری روستایی ابزاری برای توسعه روستایی قلمداد می‌گردد. گردشگری روستایی می‌تواند منبع جدید درآمد برای روستاییان و به ویژه روستاییان کشورهای در حال توسعه باشد و تا اندازه‌ای مشکلات آن‌ها را حل کند و یا تقلیل دهد. این امر مستلزم مدیریت و برنامه‌ریزی خاصی است تا گردشگران علاوه بر دیدن مناظر و چشم‌اندازهای طبیعی و آثار تاریخی آن نقاط، با آداب و رسوم و فرهنگ آن روستا نیز آشنا شوند به همین جهت نیازهای روستا، گردشگران و همچنین قابلیت‌های خدماتی، زیست محیطی، اجتماعی و ... روستا باید مورد بررسی قرار گیرند و همواره باید در تعادل باقی بمانند برای اینکه موفقیت گردشگری روستایی به طور لاینفک با توسعه و محافظت بیشتر منابع روستایی در ارتباط باشد، گسترش این صنعت در روستا باید به صورتی باشد که کمترین خدشه‌ای را به خصیصه‌های مهم روستا وارد نکند و بدون اینکه منابع و توان‌های محیطی روستا رو به کاهش نهند، از روستا نهایتاً استفاده شود.

مراجع

- اردستانی، م. ۱۳۸۷. مبانی گردشگری روستایی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات تهران.
- اردکانی، ط.، دهداری، س.، عرفانی، م. و ایمانی، ا. ۱۳۸۵. اکوتوریسم ساحلی رویکردی در جهت توسعه پایدارسواحل، همایش منابع طبیعی و توسعه پایدار در عرصه های جنوبی دریای خزر، دانشگاه آزاداسلامی واحد نور.
- جوان، ج. و قاسمی، م. ۱۳۸۵. گردشگری روستایی در بخش احمدآباد مشهد. انتشارات نشرآزند.
- خلیلی زنوزی، ف. ۱۳۹۱. گردشگری در قابلیت‌ها و توانمندی‌های طبیعی و فرهنگی گردشگری در شهر زنوز. رشد آموزش جغرافیا، دوره ۲۶، شماره ۴.
- رضوانی، م. ر. ۱۳۸۷. توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، انتشارات دانشگاه تهران.
- شاریلی، ر. ۱۳۸۰. گردشگری روستایی. ترجمه رحمت الله منشی‌زاده و فاطمه نصیری. انتشارات منشی.
- شمس، م.، اسلامی راد، ق. و قاسمی، ی. ۱۳۹۰. نقش گردشگری در توسعه روستایی. مجموعه مقالات همایش ملی قشم و چشم انداز آینده، جلد ۱، سازمان منطقه آزادقشم.
- کاظمی، م. ۱۳۸۵. مدیریت گردشگری، اولین همایش بین المللی مدیریت گردشگری و توسعه پایدارتهران.
- میرسنجری، م. و توکلی مهر، ن. ۱۳۸۰. طبیعت گردی، ثروت نهفته در اقلیم ایران، ۳۶ مهرماه سال ۸۰ روزنامه همشهری.
- Blamey, R. K. 1997. Ecotourism: the search for an operational definition. Journal of Sustainable Tourism, 5 (2): 109-130
- Brandon, k. and Margoluis, R. 1996. Structuring ecotourism success: framework for Analysis, Plenary paper presented at the Ecotourism Equation: Measuring the Impacts, International society of Tropical Foresters Yale University, 123-۱۳۵.
- Butter, R. and Stephan, B. 2004. Tourism and National park, England, John Wiley & Sons, LTD.
- Byrd, E., Bosley, H. and Dronberger, M. 2009. Comparisons of stakeholder perceptions of tourism impacts in rural eastern North Carolina, Tourism Management, 30 (1): 693-703.
- Dearden, P. 1997. Carrying capacity and environmental aspects of ecotourism, Proceedings of an International Seminar held Community Development, Rome, FAO, 332- 341.

- Holland, G., Burian, M. and Dixey, L. 2003. Tourism in poor rural areas, diversifying the product and expanding the benefits in rural Uganda and the Czech Republic.
- Mathieson, A. and Wall, G. (1982), Tourism: Economic, Physical and Social Impacts, Harlow,
- Phillips, W. J. 2013. Tourist word of mouth and revisit intentions to rural tourism destinations: a case of North Dakota; USA International journal of tourism research, 15 (1).
- Scheyvens, R. 199۸. Ecotourism and the empowerment of local communities, Journal of Tourism Management, 3 (2): 12- 23.
- Sharpley, R. 2002. Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus.
- Tosun, C. (2002). Host perceptions of impacts a comparative tourism study. Annals of Tourism Research, 29: 231-253

